

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ТОШКЕНТ МОЛИЯ ИНСТИТУТИ
“ҲИСОБ ВА АУДИТ” ФАКУЛЬТЕТИ**

Р Е Ф Е Р А Т

**Мавзу: Аудиторлик текширувида таҳлилий амалларни
қўллаш**

Бажарди:ХБА-63 Бектурдиев Ж.

Қабул қилди:Авазов И.

ТОШКЕНТ 2017

REJA:

KIRISH

- 1. Auditorlik tekshiruvda qo'llaniladigan tahliliy amallarning maqsadi va vazifalari**
- 2. Tahliliy amallarning turlari va ularni qo'llash tartibi**
- 3. Xalqaro audit standartlari asosida tahliliy amallarni qo'llashning o'ziga hos xususiyatlari**

XULOSA

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

KIRISH

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida biznesni muvaffaqiyatli rivojlantirishga yordam beradigan, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar moliyaviy hisobotlarining ishonchligi to'g'risida xulosa beradigan hamda hisobotni yaxshilash maqsadida ularga maslahat, yo'l-yo'riq va boshqa turlardagi amaliy yordam ko'rsatadigan professional xizmatning yangi shakli – auditorlik faoliyatiga ehtiyoj kuchaymoqda. Bu haqda Prezident I.Karimov fikr yuritir ekan shunday deydi: Hech mubolag'asiz aytish mumkinki, 2014 yil sanoat sohasida yuksak texnologiyalarga asoslangan va zamonaviy muhim ob'ektlar va quvvatlarni ishga tushirish, investitsiyalarni oshirish va takomillashtirish yili bo'ladi.

Moliyalashning barcha manbalari bo'yicha kapital qo'yilmalarning umumiy hajmi 14 milliard 300 million dollarni tashkil etadi va bu ko'rsatkichning o'tgan yilga nisbatan 10,1 foizga o'sishi ta'minlanadi, asosiy kapitalga kiritiladigan investitsiyalar hajmi yalpi ichki mahsulotga nisbatan 2013 yilgi 23 foiz darajasida saqlab qolinadi.

Barcha investitsiyalarning 73 foizdan ortig'i ishlab chiqarish ob'ektlarini barpo etishga, kapital qo'yilmalarning qariyb 40 foizi mashina va uskunalar sotib olishga yo'naltiriladi.

Joriy yilda 3 milliard 900 million dollardan ziyod xorijiy investitsiya va kreditlarni o'zlashtirish, ularning hajmi o'tgan yilga nisbatan 29 foizga o'sishini ta'minlash mo'ljallanmoqda.

Xorijiy investitsiyalarning umumiy hajmida to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar qariyb 69 foizni tashkil etishi va ularning hajmi 2014 yilda 22,4 foizga ortishi alohida e'tiborga loyiq.¹

Iqtisodiy islohotlarni liberallashtirish va chuqurlashtirish natijasida xususiy sektorni kengaytirish, kichik biznes, fermer xo'jaliklari va tadbirkorlikni rivojlantirish borasida tub burilishga erishildi.

Bu esa o'z navbatida auditorlik tashkilotlari oldiga bir kancha masalalarni dolzarb qilib qo'yadi, jumladan: xo'jalik yurituvchi sub'ektning moliyaviy hisoboti va boshqa moliyaviy axboroti to'g'riligi va qonun hujjatlariga mosligini aniqlash maqsadida auditorlik tekshiruvini o'tkazish hamda boshqa malakali xizmatlar ko'rsatish.

Mamlakatimizda bozor iqtisodiyoti munosabatlarining shakllanishi va rivojlanishi natijasida turli mulkchilik shaklidagi xo'jalik yurituvchi sub'ektlar moliyaviy-xo'jalik faoliyatini samarali tashkil etish va ularga professional auditorlik xizmatlar ko'rsatishni takomillashtirish bugungi kunda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Avvalo auditorlik faoliyatini tartibga soladigan huquqiy-me'yoriy tizimni iqtisodiy islohotlar talablariga mos ravishda rivojlantirishga bog'liq. Shu nuqtai-nazardan, auditorlik xizmatlarni va auditorlik faoliyatini samarali amalga oshirish ko'p jihatdan me'yoriy-huquqiy asoslarga bog'liq bo'lib hisoblanadi.

Iqtisodiy munosabatlarni erkinlashtirish va islohotlarni chuqurlashtirish natijasida korxonalar moliyaviy-iqtisodiy faoliyati samarali tashkil etish uchun auditorlik tekshiruvidan o'tkazish, hamda o'zaro hisob-kitobni yaxshilash maqsadida ularga maslahat, yo'l-yo'riq, huquqiy va boshqa turlardagi yordam ko'rsatadigan malakali xizmat ko'rsatadigan auditorlarga ehtiyoj yanada kuchaymoqda.

Hozirgi kunda xo'jalik yurituvchi sub'ektlar moliya-xo'jalik faoliyatining moliyaviy hisobotlarda aks ettirilgan natijalarni baholash masalalariga yangicha, zamonaviy yondashuv uslublari juda ham zarur. Bu mavjud nazariy, tashkiliy – huquqiy asoslari va amaliy muammolar bo'yicha auditorlik faoliyatining sifatini oshirish, hamda respublikamizda tashqi va ichki audit tekshiruvlarini zamonaviy darajada tashkil qilish va uni rivojlantirish borasida chuqur tadqiqotlar o'tqazishni taqozo etmoqda. Bir tomondan, auditorlik faoliyatining xalqaro tajribalariga tizimli

¹ Karimov I.A. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning mamlakatimizni 2013 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2014 yildagi mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustivor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasi" Toshkent-"O'zbekiston"2014-23-24 bet.

yondashish, ularni chuqur tahlil qilish, boshqa tomondan bozor iqtisodiyotining jahon ham jamiyatida e'tirof etilgan o'zbek modelining xususiyatlari to'g'risidagi bilimlarimizdan maksimal foydalangan holda, iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida moliyaviy hisobot axborotlaridan foydalanuvchilar uchun nazoratning maxsus tashkiliy shakli – auditni istiqbolli rivojlantirish zarurligi ayon bo'lmoqda. Bular o'z navbatida mavzuning dolzarbligini belgilaydi.

1. Auditorlik tekshiruvda qo'llaniladigan tahliliy amallarning maqsadi va vazifalari

Har qanday faoliyat, xususan auditorlik faoliyati ham samarali bo'lishi uchun dastavval, uning puxta va aniq rejasi yoki dasturini tuzish lozim. Ularning mazmuni qo'yilgan maqsad va uni bajarish uchun belgilangan aniq vazifalardan kelib chiqadi. Auditning maqsadlari xususan quyidagilardan iborat: buxgalteriya hisobining holatini ekspertiza yo'li bilan baholash, yillik moliyaviy hisobot ma'lumotlarining xaqqoniy-ligini tekshirish va tasdiqlash valyuta muomalalarini taftish qilish, aktsiyalar va boshqa qimmatli qog'ozlar emissiyasi prospektining ma'lumotlarini tasdiqlash, korxonaning moliyaviy barqarorligini mustaxkamlash bo'yicha tadbirlar ishlab chiqish, iqtisodiyot va moliyaviy huquq sohasidagi yangi qonunchilik hujjatlari bo'yicha aniq maslahat (konsultatsiya) o'tkazish va xokazo.

O'zbekiston Respublikasining «Auditorlik faoliyati to'g'risida»gi qonunida (yangi tahrirdagi) auditorlik faoliyati «...tadbirkorlik faoliyati...» ekanligi ta'kidlangan (2-modda). Demak, bu faoliyat auditorlik tashkiloti va mijoz-korxona o'rtasida tuziladigan shartnoma asosida amalga oshiriladi. Auditorlik tashkiloti o'z shartnoma majburiyatlarini bajarishda, amalda tekshiruv ob'ektlarini to'liq (100%) qamrab ola olmaydi. Natijada, moliyaviy hisobot ko'rsatkichlarining mutlaqo (shak-shubhasiz) haqqoniy ekanligini kafolatlay olmagan holda, ma'lum darajadagi tavakkalchilik bilan ularni tasdiqlaydi. Shu boisdan, auditor ishida doimo ma'lum darajada tavakkalchilik xavf-xatari mavjud bo'ladi. Ko'rinib turibdiki, auditor xulosasida bayon etilgan fikr har doim ham mutlaqo to'g'ri bo'lishi mumkin emas. Ammo, deyarli hamma vaqt axborotdan foydalanuvchilar uchun foydali bo'lishi lozim. Bunday foydalilikning ta'minlanishi ma'lum darajadagi mijoz tashkilotni jiddiylik bilan ularni to'g'ri baholashni talab etadi.

Auditorlik tekshiruvni rejalashtirish tekshiriladigan korxona faoliyatini batafsil o'rganishdan boshlanadi. Auditor korxona faoliyatini o'rganishdan ikkita maqsadni ko'zlaydi:

a) audit o'tkazishni osonlashtirish va sifatini oshirish;

b) tekshiriladigan korxona iqtisodini yaxshilashga qaratilgan amaliy maslahat yordami ko'rsatish.

Buning uchun korxona faoliyatiga ta'sir qiladigan ichki hamda tashqi omillar haqida ma'lumotlarni to'plash zarur.

Auditor birinchi navbatda e'tibor berish lozim bo'lgan, korxona iqtisodiga ta'sir qiladigan ichki omillarga quyidagilar kiradi: mulkchilik shakli va boshqaruv tuzulmasi, korxonaning qanday maqsadda tashkil etilganligi, korxona faoliyatida amalga oshiriladigan asosiy muomalalar, moliyasi, xodimlari, hisob yuritish siyosati, korxonaning uchinchi shaxslar bilan o'zaro munosabatlari.

Tekshiriladigan korxonaning maqsadlarini tahlil qilish, uning muomalalarini yaxshi tushunishga imkon berib, tekshiriladigan hisobot haqida to'g'ri fikr shakllantirilishi uchun zarurdir. Chunonchi, agar auditor ishini rejalashtirish chog'ida mulk egalari korxonani tugatmoqchi ekanliklari aniqlansa, bunda u korxona hisobotiga nisbatan faoliyat qilayotgan korxona printsiplari qo'llamasligi haqida auditorlik hisobotiga ta'kidlash kiritishga tayyorlanishi zarur. Korxonaning maqsadlarini aniqlash uchun quyidagilarni bilish zarur: mahsulotlar va xizmatlarning asosiy turlari; boshqa korxonalar, guruhlar bilan birlashishga oid yoki korxonaning sotib olish, sotish bo'yicha rejalari; ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik sohasidagi yirik korxonalar; rejalashtirilgan kapital qo'yilmalar; yangi bozorlarga chiqish rejalari; axborot texnologiyasidagi o'zgarishlar, soliqlarni rejalashtirish strategiyasi.

Mijozning muomalalari haqidagi ma'lumotlar auditorga o'zining xatarli holatlarini to'g'ri baholash, samarali tekshirish dasturi tuzish va uni o'tkazishga ketadigan vaqtni tejashda yordam beradi.

Korxonaning uchinchi shaxslar bilan o'zaro munosabatlarini ko'rib chiqishda quyidagilarni tahlil qilish zarur: korxona da'vosi, shuningdek unga qarshi qo'zg'atilgan da'vo bo'yicha mavjud

va bo'lishi mumkin bo'lgan sudlashuvlar; korxonaning mulklari va mas'uliyatlari sug'urta qilinganligi; korxonaning soliq maqomi (soliqlar bo'yicha imtiyozlar va sh. o').

Korxona rahbariyati va bosh mutaxassislardan so'rab-surishtirish yo'li bilan asosiy muammolarni, xususan, raqobat, soliq masalalari, korxonaning moliyaviy ahvoli, korxonaning yirik muomalalari, biznesdagi, rahbariyatdagi, mulkchilik shakllaridagi o'zgarishlar, ichki nazoratning tashkiliy tuzilmasi va metodlari, rahbariyatning auditor maxsus e'tibor qaratishini istagan o'ziga xos muammolarini aniqlashi mumkin. Bo'linmalar, ishlab chiqarish o'rinlari va omborlarga borib, mijozning amalga oshiradigan muomalalari, ishlab chiqarish ko'rimlari, tovar-moddiy zaxiralarning mavjudligi haqida tasavvurga ega bo'lishi mumkin.

Shuningdek, korxona faoliyati haqidagi uning hisobotida (buxgalterlik hisobotlari va analitik yozuvlar; direktorlar, boshqaruv va aktsiyadorlik kengashining majlis bayonnomalari; ichki auditorning va taftish komissiyasining hisobotlari, lavozim yo'riqnomalari), tashqi axborot manbalari (matbuotda chiqqan nashr mahsulotlari, ma'lumotlar bazasi, analitik nashrlar, qonunchilikka oid va boshqa me'yoriy byulletenlar) keltirilgan ma'lumotlarni tahlil qilishi lozim.

Auditor olingan ma'lumotlarni yozib boradi va korxonaga ta'sir qiluvchi omillar hamda aniqlangan tahlil holatlar bayon qilingan holda bo'limlarga bo'lingan maxsus yozuv ko'rinishida rasmiylashtiradi.

Buxgalterlik hisobining tashkil etilishini o'rganish.

Auditor korxonaning moliya-xo'jalik faoliyatini tekshirishni boshlashdan oldin buxgalterlik hisobi qanday tashkil etilganligi va yuritilayotganligini o'rganishi lozim. Bunda u korxonada qo'llanilayotgan nazorat vositalarini o'rganadi va baholaydi, ular asosida taxmin qilinayotgan auditorlik amallarining mazmuni, miqyosi va qilinadigan xarajatlarni aniqlaydi.

Eng muhimi, auditor amaldagi buxgalterlik hisobi tizimi tekshirilayotgan xo'jalik yurituvchi sub'ektning xo'jalik faoliyatini ishonarli aks ettirishi hamda tekshirilayotgan korxonadagi mavjud nazorat vositalariga qay darajada tayana olishiga ishonch hosil qilishi lozim. Shuningdek, hisob tizimini, ya'ni hujjatlar aylanish reja-grafigining tuzilishini, buxgalteriya xodimlarining xizmat vazifalari qanday taqsimlanayotganligini ko'rsatishi, korxonaning asosiy muomalalarini aks ettirish uchun qanday schyotlar korrespondentsiyalari (o'zaro bog'lanishlari) qabul qilinganligi va qanday hisob registrlaridan foydalanilayotganligi kabi masalalarni bayon qilish lozim.

Auditor buxgalterlik hisobi va hisobotining tashkil etilishi hamda holatini tekshirishda quyidagilardan foydalanadi:

«Buxgalteriya hisobi to'g'risida» gi O'zbekiston Respublikasi qonuni, O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksi, Buxgalteriya hisobining milliy standartlari, Mahsulot (ish, xizmat)lar tannarxiga qo'shiladigan, mahsulot ishlab chiqarish (ish bajarish, xizmat ko'rsatish) xarajatlarning tarkibi va moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to'g'risidagi Nizom, yuqori tashkilotlarning yo'riqnoma, Nizom va ko'rsatmalari; Korxonaning hisob yuritish siyosati. Hukumat, moliya va statistik organlarining me'yoriy hujjatlari bilan bir qatorda, o'rganilayotgan sohadagi tekshirilayotgan korxonalarning xususiyatlarini ifodalaydigan ta'sis hujjatlariga alohida ahamiyat beriladi.

Agar rahbariyatga taqdim qilingan axborotlar natijalari bo'yicha buxgalterlik hisobotiga tegishli o'zgartishlar kiritilmagan bo'lsa, u holda auditor audit jarayonida aniqlangan buxgalterlik hisobotidagi buzib ko'rsatilgan faktlar to'g'risidagi ma'lumotlarni auditorlik xulosasiga kiritishi kerak.

Auditorlar ham, tekshirilayotgan xo'jalik yurituvchi sub'ekt rahbariyati ham, shuni unutmasliklari zarurki, buxgalterlik hisobotlarini ataylab yoki bilmasdan buzishlarning yuzaga kelishi uchun; shunday xatolarning oldini olish bo'yicha choralar ko'rilmaganligi uchun; ularni bartaraf qilmaganligi yoki kechikib to'g'rilaganligi uchun xo'jalik yurituvchi sub'ekt xodimlari javobgardir.

Auditorlik tashkiloti esa, xo'jalik yurituvchi sub'ekt rahbariyatiga yozma ravishda taqdim

qilinadigan auditorlik hisoboti va auditorlik xulosasida buxgalterlik hisobotining ishonchliligi to'g'risida ob'ektiv va asoslangan fikr bildirganligi uchun javobgar hisoblanadi.

Auditor xo'jalik faoliyatini tekshirishda quyidagilarni tahlil qilishi lozim:

- korxonaning o'z ustav faoliyati va xo'jalik dasturining bajarilishi;
- ustav kapitalini tashkil etishning to'g'riligi va uning o'z faoliyati maqsadlariga muvofiq ishlatilishi;
- korxonada mahsulotlarni etkazib berish bo'yicha shartnoma majburiyatlarining bajarilishini ishonarli, tezkor hisobga olishning tashkil etilishi, tayyor mahsulotlar etkazib berish majburiyatlarining bajarilishini hisobga olgan holda korxona xodimlari tomonidan belgilangan tartibga rioya qilinishi;
- mahsulotlarni to'liq va o'z vaqtida etkazib bermaganlik natijasida ko'rilgan yo'qotishlar (jarimalar, peniyalar, neustoykalar va boshqalar);
- chiqarilayotgan mahsulotlarni yangilashga doir ko'zlangan tadbirlarning bajarilishi; mahsulot sifati ko'rsatkichlari, brak va sifatsiz mahsulot etkazib berganlik uchun ko'rilgan zararlar;
- mahsulot chiqarish ritmi, ritmsiz ishlash sabablari, sutkalik grafiklar bajarilmasligi oqibatida ko'rilgan zararlar;
- xom ashyolar, materiallar va ishlab chiqarish chiqitlari-dan oqilona foydalanish;
- korxona jamoasi maqsadlarning tizimi, har bir xodimga vazifalarning oqilona taqsimlanishi;
- ham iqtisodiy, ham ijtimoiy maqsadlarga etishishda barcha xodimlar (ishchidan tortib bosh direktorgacha) iqtisodiy manfaatlarni ta'minlaydigan mehnatga haq to'lash tizimi;
- mahsulot chiqarish va sotish haqidagi hisobot ma'lumotlarining buxgalterlik hisobi va dastlabki hujjatlar ma'lumotlariga to'g'ri kelishi;
- mahsulotlar hisobotiga hisobot davrida tayyorlanib tugallanmagan mahsulotlarning kiritilmaganligi va hisobotlarda boshqa qo'shib yozish hamda chalkashliklarga yo'l qo'yilmaganligi.
- buxgalterlik hisobi va nazoratning tashkil etilishi pul mablag'lari va material qiymatliklar kamomadi, etishmovchiligi va noqonuniy sarflanishi va boshqa kamchilik hamda suiste'mol qilishlarning oldini olishni ta'minlashi, dastlabki hujjatlarni sifatli rasmiylashtirish va ularning ishonarliligi ustidan puxta nazorat o'rnatish; xo'jalik muomalalarini, pul mablag'lari va mulklar, material qiymatliklar mavjudligi va saqlanishini davriy inventarizatsiyasi va to'satdan o'tkazilgan tekshirishlar natijalari va shu kabilar;
- tuzilgan davriy va yillik hisobotlar ma'lumotlarining buxgalterlik va statistik hisobot ma'lumotlariga to'g'ri kelishi.

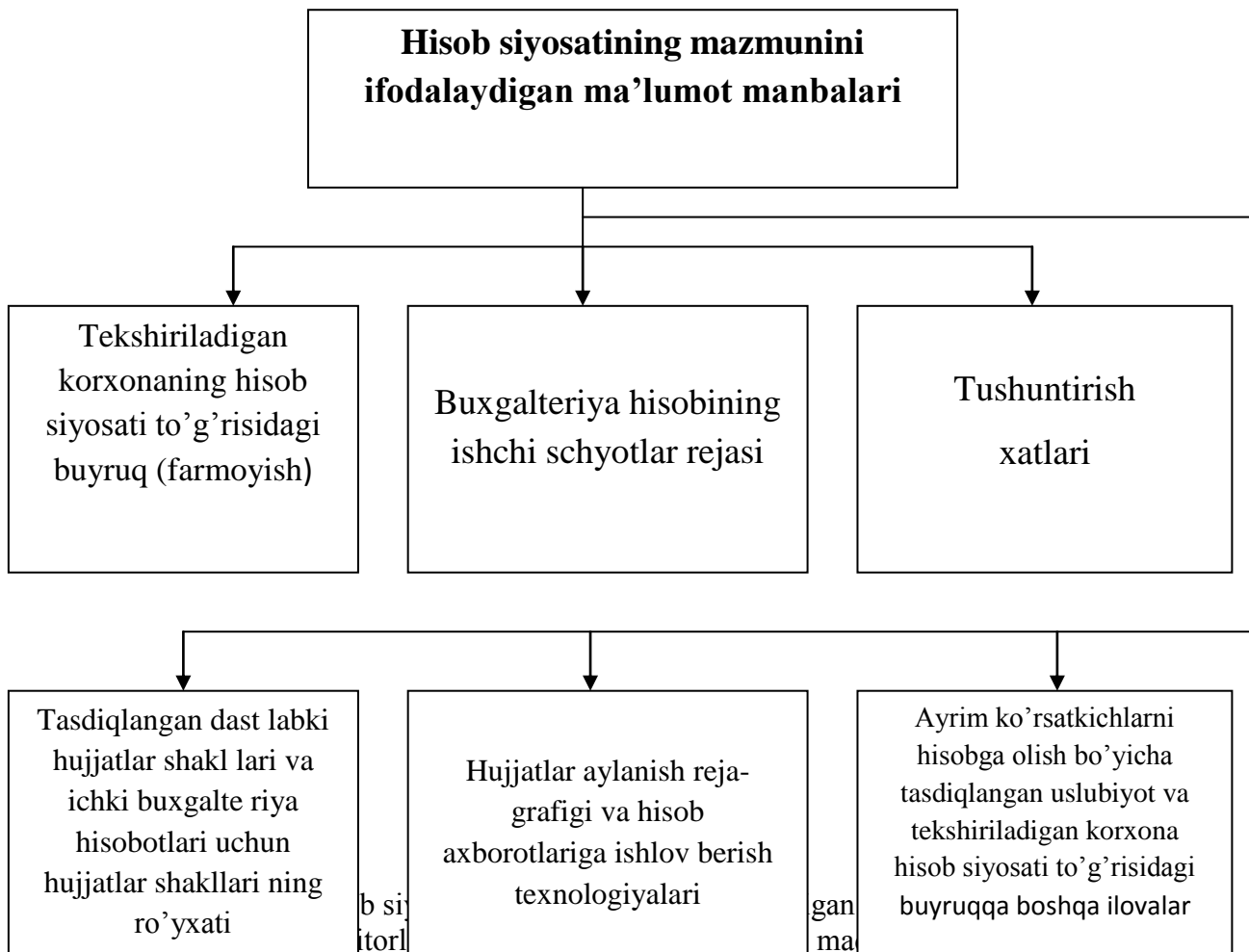
№ 1 - «Hisob siyosati va moliyaviy hisobot» nomli O'zbekiston Respublikasi buxgalteriya hisobi milliy standartiga muvofiq *hisob siyosati* xo'jalik yurituvchi sub'ekt rahbari tomonidan buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy hisobotni tayyorlash hamda tuzish uchun foydalaniladigan maxsus tamoyillar, qoidalar va amaliy yondashuvlar to'plamini ifodalaydi.

Shuningdek, xo'jalik yurituvchi sub'ektning hisob siyosati korxona rahbari tomonidan №1 BHMS asosida tuzilib, xo'jalik yurituvchi sub'ektning turli yillar uchun taqdim qilingan moliyaviy hisobotlaridagi ko'rsatkichlar taqqoslanuvchan, hamda boshqa aloqador BHMS lar asosida shakllantirilgan bo'lishi lozim.

Hisob siyosatini shakllantirish va unga rioya qilinishi masalalari auditning ahamiyatli sohalaridan bo'lib, buxgalteriya hisobotlarining ishonchliligiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Shu boisdan hisob siyosati buxgalteriya hisobi va hisobotlarini auditorlik tekshiruvdan o'tkazishning barcha bosqichlarida - auditni rejalashtirishdan to auditorlik xulosasini tuzgunga qadar muhim tekshiruv ob'ekti bo'lib hisoblanadi.

Buxgalteriya hisobi va hisobotning tashkil etilishini tekshirish chog'ida hisob siyosati bilan tanishishning maqsadi buxgalteriya hisobini tashkil etishning asosiy tamoillarini va

tekshiriladigan korxonaning hujjatlar aylanishi grafigini o'rganish hamda baholashdan iborat. Bunda hisob siyosatini belgilaydigan farmoyish hujjatlarining mavjudligi va tarkibi aniqlanadi.

moliyaviy hisobot» nomli №1 BHMS talablaridan kelib chiqqan holda korxona buxgalteriya hisobotining ishonchliligi to'g'risida xulosa tuzishdan iborat bo'lib, hisob siyosati №1 BHMSga muvofiq ularni bajarishni ta'minlashi lozim. Shuningdek, buxgalteriya hisobotining ishonchliligi to'g'risida fikr shakllantirishda quyidagi holatlar ham inobatga olinishi zarur:

- korxonalarning mulkiy holisligi;
- hisob siyosatini qo'llashning izchilligi;
- xo'jalik faoliyati faktlarining aniqligi.

№1 BHMS 56 bandiga muvofiq hisob siyosati kalendar yili davomida o'zgartirilmaydi. Faqat xo'jalik yurituvchi sub'ektni qayta tashkil etilish (birlashish, bo'linish, qo'shib olish), mulkdorlar almashishi, O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi yoki O'zbekiston Respublikasida buxgalteriya hisobining o'zgarishi va buxgalteriya hisobining yangi uslublari ishlab chiqilgan hollarda hisob siyosati o'zgartirilishi mumkin (№1 BHMS 56. 1, 56. 2, 56. 3, 56)

Hisob siyosati to'g'risidagi buyruqlarni auditorlar tomonidan test sinovidan o'tkazish amaliyoti shuni ko'rsatmoqda-ki, ayrim xo'jalik yurituvchi sub'ektlar bu hujjatga hisob siyosatiga taalluqli bo'lmagan narsalarni ham kiritadilar. Masalan, xodimlarga ish haqi berish muddatlari, ta'tillar davomiyligi, me'yoridan oshiq xizmat safari xarajatlari va hokazo. Bunday axborotlar korxonaning boshqa ichki hujjatlarida aks ettiriladi. Ayrim korxonalar buxgalteriya hisobining barcha mumkin bo'lgan unsurlari bo'yicha buxgalteriya hisobi uslublarini, ular oldin

¹ Buxgalteriya hisobining milliy standarti 1-son BHMS(-Toshkent: Norma nashriyoti,2013) ma'lumotlaridan foydalanib muallif tomonidan chizilgan

qo'llanganligi va keyinchalik qo'llanishi zarurligiga qaramasdan buyruqqa kiritishlari oqibatida xato-kamchiliklarga yo'l qo'yadilar.

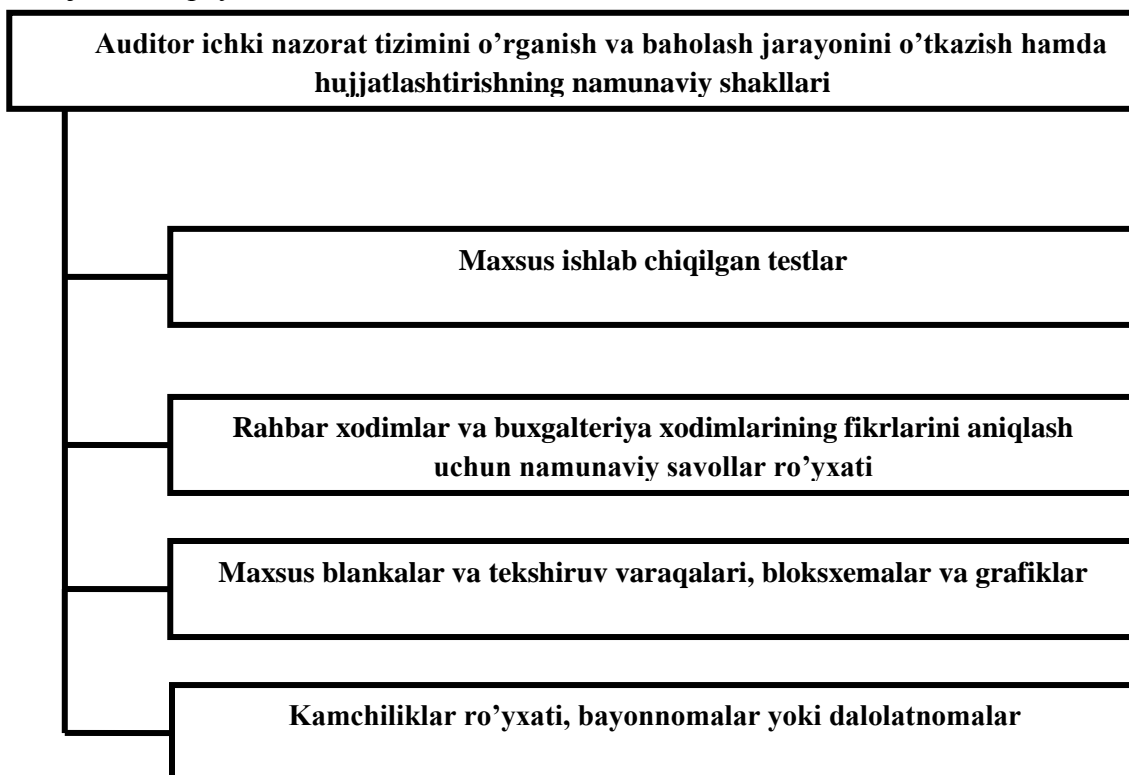
Boshqa tomondan, auditor buxgalteriya hisobotining ishonchliligi va uning korxonadagi haqiqiy ahvoriga mos kelishi haqida fikr-mulohazalar bildirishi zarur. Hisob siyosati aks ettirilishining ishonchliligi to'g'risida auditorning fikri korxona kontragentlari xulosalari va hatti-harakatlarining asosi hisoblanadi.

Auditor yuqorida keltirilgan masalalar qanchalik ishonchli va to'liq ochib berilganligini, shuningdek, faoliyat predmeti taqozo etadigan, daromad yoki operatsion daromad sifatida turkumlangan daromadlarni tan olish to'g'risidagi qarorlar nima bilan izohlanishini aniqlashi lozim. Bunda auditor korxonada hisob siyosatini qabul qilish chog'ida «faoliyat predmeti» to'g'risidagi masalani hal etishda qabul qilingan omillarni (muhimlik, muntazamlilik va shunga o'xshash) e'tiborga oladi.

Shunday qilib, buxgalteriya hisobotining ishonchliligini tasdiqlovchi auditorlik xulosasi hisob siyosati to'g'ri-sidagi axborotlarga ham bir xilda taalluqli bo'lishi lozim. Buxgalteriya hisobotiga berilgan tushuntirishlarning korxonadagi haqiqatan foydalanilayotgan buxgalteriya hisobini yuritish usullariga nomuvofiqligi aniqlanganida auditorlik hisobotining xotima qismida maxsus izohlar berilishi zarur.

Ichki nazorat tizimini o'rganish

Auditor ichki nazorat tizimining ishonchliligini va tekshirish o'tkazishda unga tayanish mumkinligi haqida asosli qaror qabul qila olishi uchun bu tizimni o'rganadi. Nazorat tizimining ishonchliligi, uning hisob yuritishda muayyan shaxslar qasddan qilishi mumkin bo'lgan, shuningdek tasodifiy yo'l qo'yiladigan xatolarning oldini olish va aniqlash layoqatidan iborat. Agar, ichki nazorat tizimi ishonchli va sezilarli darajada izdan chiqmasdan ishlayotganligini aniqlansa, u bunday tizimdagi buxgalterlik ma'lumotlarida ham katta xatolar yo'q deb taxmin qilishga haqlidir. Agar, mabodo ichki nazorat tizimi samarasiz bo'lsa, auditor uning kamchiliklaridan kelib chiqadigan xatarli vaziyatlarni bartaraf qilish uchun testlar soni va uni tanlash hajmini ko'paytirishi lozim.

2 -chizma Auditor ichki nazorat tizimini o'rganish va baholash jarayonini³

To'g'ri yo'lga qo'yilgan ichki nazorat tizimi xatolar vujudga kelishini bartaraf etib, natijada, noto'g'ri, befoyda qarorlar qabul qilish hamda zararlar vujudga kelishini imkon qadar kamaytiradi. Bu ko'zda tutilmagan xatolarga ham, ataylab qilinganlariga ham, to'lig'icha taalluqlidir. Buning ustiga ichki nazorat yaxshi yo'lga qo'yilganda tasodifiy xatolar oson aniqlanadi, ataylab qasddan qilingan xatolar esa faqat puxta o'ylangan doimiy tekshiruv va mas'uliyatlarni taqsimlash tizimi yordamida bartaraf qilinishi mumkin.

2. Tahliliy amallarning turlari va ularni qo'llash tartibi

Iqtisodiyot barqarorligini ta'minlovchi asosiy vosita auditorlik faoliyati ekanligi bejiz emas. Chunki, "bozor mexanizmining asosiy xususiyatlaridan biri tadbirkorlik faoliyatini yurituvchi sub'ektlar o'rtasida ularning iqtisodiy javobgarligi va to'liq iqtisodiy mustaqilligi asosida qonun va shartnomalar intizomiga qat'iy rioya qilish xisoblanadi". Ana shu jixatlar xar doim xam to'g'ri yo'lga qo'yilayotgani yo'q. Buning oldini olish uchun esa bevosita auditorlik faoliyatining faolligi yani taxliliy amallarni bajarilishi talab qilinadi. Tadqiqotning dastlaki bobi orqali ushbu jixatlarga ilmiy yondashilganligidan kelib chiqib, auditorlik amallari va auditorlik dalillarni to'plashning o'ziga hos jixatlariga aloxida to'xtalib o'tish maqsadga muvofiqdir. Auditorlik taxliliy amallari va auditorlik dalilni etarli darajada to'play olishda auditorlik mezon va standartlariga asosan keng tadbqiq qilish lozim.

Auditorlik tashkiloti tomonidan tahliliy tadbirlarning bajarilishida qo'llanadigan me'yorlarning belgilanishi standartning maqsadi bo'lib hisoblanadi.

. Standartning vazifalari:

. tahliliy tadbirlarni o'tkazish maqsadlarini belgilash.

. tahliliy tadbirlar turlarining tavsifi.

. tahliliy tadbirlarni bajarish tartibi va usullarini belgilash.

. tahliliy tadbirlar natijalari olinganidan keyin auditorlik tashkilotining harakatlarini tartibga solish.

Mazkur standartning talablari barcha auditorlik tashkilotlari uchun rasmiy auditorlik xulosasini tayyorlashni ko'zda tutuvchi auditning amalga oshirilishi chogida (ular tavsiyanoma tusiga ega ekanligi to'gridan-to'g'ri ko'rsatilgan qoidalari bundan mustasno), majburiy bo'lib hisoblanadi.

. Mazkur standart talablari, uning natijalari bo'yicha rasmiy auditorlik xulosasi tayyorlashni ko'zda tutmaydigan auditning amalga oshirilishi chogida, shuningdek, auditga turdosh xizmatlar (konsalting xizmatlari) ko'rsatilishi chogida tavsiyanoma tusida bo'ladi. Aniq topshiriq bajarilishi chogida mazkur standartning majburiy talablaridan chetga chiqilgan hollarda auditorlik tashkiloti buni o'zining ish hujjatlarida va audit hamda (yoki) unga turdosh xizmatlarga buyurtma bergan xo'jalik yurituvchi sub'ekt rahbariyatiga beriladigan yozma hisobotda majburiy tartibda keltirib o'tishi lozim.

Tahliliy tadbir o'z ichiga quyidagilarni oladi:

Xo'jalik yurituvchi sub'ektning moliyaviy hisobotlari ko'rsatkichlarini uning rejadagi ko'rsatkichlari bilan solishtirish.

Moliyaviy hisobotlarning amaldagi ko'rsatkichlarini auditorlik tashkiloti tomonidan belgilangan prognoz ko'rsatkichlari bilan solishtirish.

Moliyaviy hisobotko'rsatkichlarini amaldagi qonunchilik va me'yoriy hujjatlar yoki xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning o'zi tomonidan belgilanadigan me'yoriy hujjatlar bilan solishtirish.

Moliyaviy hisobot ko'rsatkichlarini moliyaviy hisobot tarkibiga kirmaydigan ko'rsatkichlar bilan solishtirish.

Moliyaviy hisobot ko'rsatkichlarini tarmoqning o'rtacha ma'lumotlari bilan solishtirish.

Moliyaviy hisobotko'rsatkichlarining vaqt o'tishi davomida o'zgarishlari va ular bilan bogliq bo'lgan nisbiy koeffitsientlar tahlili.

Tahliliy tadbirlarning turi ularni o'tkazish maqsadi, ularni o'tkazish uchun zarur bo'lgan axborotga erishish imkoniyati va unga moslikka, xo'jalik yurituvchi sub'ektning faoliyat turiga bogliq bo'ladi.

Xo'jalik yurituvchi sub'ektning moliyaviy hisoboti fakt ko'rsatkichlarini u tomonidan belgilangan reja bilan solishtirishda auditorlik tashkiloti:

Xo'jalik yurituvchi sub'ekt tomonidan qo'llaniladigan rejalashtirish uslubiyatini baholashi;

Reja ko'rsatkichlariga binoan hisobotdavri moliyaviy ko'rsatkichlari mijoz tomonidan o'zgartirilmaganligiga ishonch hosil qilishi kerak.

Moliyaviy hisobotning fakt ko'rsatkichlarini mustaqil belgilangan prognoz ko'rsatkichlar bilan solishtirishda auditorlik tashkiloti o'z taxminlarini shakllangan tamoyillar asosida belgilaydi.

Hisobot va me'yoriy ko'rsatkichlar negizida har xil turdagi koeffitsientlar va foizli nisbatlar hisob-kitobi samarali hisoblanadi. Koeffitsientlarni tanlash, ularning hisob-kitoblari usullarini va hisob-kitob vaqti davrlarini tanlash me'yoriy hujjatlarga muvofiq ravishda amalga oshiriladi. Ehtimoliy tavakkalchiliklar sohasini aniqlash usullari:

Joriy davr nisbiy ko'rsatkichlarining tahlili;

Turli davrlarda xo'jalik yurituvchi sub'ekt uchun hisoblab qo'yilgan nisbiy ko'rsatkichlar o'zgarishining tahlili;

Nisbiy ko'rsatkichlar bir necha turining o'zgarishlarini solishtirish.

Xo'jalik yurituvchi sub'ektning moliyaviy hisoboti fakt ko'rsatkichlarini tarmoqning o'rtacha ko'rsatkichlari bilan solishtirganda, auditor shu xo'jalik yurituvchi sub'ekt faoliyatini tahlil qiladi. Bunda auditor shularni hisobga olishi kerakki, tarmoq ko'rsatkichlari mazkur xo'jalik yurituvchi sub'ekt ko'rsatkichlari bilan mutanosib bo'lmasligi mumkin, shuningdek xo'jalik yurituvchi sub'ektlar turli hisob siyosatidan foydalanishi ham mumkin.

Auditor tomonidan xo'jalik yurituvchi sub'ektning moliyaviy hisoboti ma'lumotlarini moliyaviy hisobot tarkibiga kirmaydigan ma'lumotlar (nobuxgalterlik ma'lumotlari) bilan solishtirish usuli qo'llangan taqdirda, auditor foydalanilayotgan nobuxgalterlik ma'lumotlarining aniqligiga ishonch hosil qilishi lozim.

Hisobotning fakt ko'rsatkichlarini avvalgi davrlar ma'lumotlari bilan solishtirish jarayonida auditorlik tashkiloti auditni rejalashtirish bosqichidayoq ehtimolli tavakkalchiliklar sohasini belgilab oladi. Ehtimolli tavakkalchiliklar sohasini aniqlashning keng tarqalgan usullari quyidagilardir:

Buxgalteriya balansi moddalarini solishtirish va ulardagi jiddiy o'zgarishlar tahlili;

Moddalardagi o'zgarishlarni boshqa moddalardan o'zgarishlar bilan solishtirganda o'zgarishlarni tahlil qilish. Mazkur holda ehtimolli tavakkalchilik sohasi, bir ko'rsatkichdagi o'zgarish iqtisodiy tabiatiga ko'ra boshqa ko'rsatkichdagi o'zgarishga muvofiq kelmaganida aniqlanadi

Moliyaviy xisobotning fakt kursatkichlarini mustakil belgilangan prognoz kursatkichlar bilan solishtirishda auditorlik tashkiloti o'z taxminlarini shakllangan tamoyillar asosida belgilaydi.

Eng muhim ko'rsatkichlar sifatida quyidagilarni olish va ularga nisbatan qo'llaniladigan foizlarni tavsiya sifatida belgilash mumkin

Tahliliy tadbirlarni qo'llash maqsadlari

Tahliliy tadbirlarni Qo'llash tahlil etilayotgan ko'rsatkichlar o'rtasidagi sababiy-oqibat aloqasining mavjudligiga asoslanadi.

Tahliliy tadbirlarning maqsadlari:

Xo'jalik faoliyatining ehtimolli tavakkalchiliklar sohasini belgilovchi gayrioddiy yoki noto'g'ri aks ettirilgan faktlari va natijalarining mavjudligi yoki mavjud emasligini aniqlash;

Xo'jalik yurituvchi sub'ekt faoliyatini o'rganish;

Xulosa qilib aytganda, jiddiylilik va tavakkalchilik darajasini baholash auditorlik tekshiruvini muhim bosqichlaridan biri bo'lib hisoblanadi. Uning malakali amalga oshirilishi nafaqat sifatli auditorlik hisoboti va xulosasi tuzish, balki auditorlik tashkiloti kabi, mijoz-tashkilotning ham barqaror rivojlanishiga zamin yaratadi.

Moliyaviy hisobotbuzilishi faktlarini aniqlash;

Mufasssal auditorlik tadbirlari sonini qisqartirish;
Yuzaga kelgan savollarga javob olish maqsadida testdan o'tkazishni ta'minlash.

1-jadval

Moliyaviy hisobotning asosiy ko'rsatkichlari bo'yicha jiddiylik darajasini hisoblash

Asosiy ko'rsatkichlar	Asosiy ko'rsatkich qiymati (m.s.)	%	Jiddiylik darajasining summasi, (m.s)
Mahsulot (ish, xizmat) larni sotishdan olingan tushum (2-shakl, 010-satr)	723491,0	5	36175,
Sotilgan mahsulot (ish, xizmat) larning ishlab chiqarish tannarxi (2-shakl, 020-satr)	177826,0	3	5335,0
Jami davr xarajatlari (2-shakl, 040-satr)	32833,0	3	985,0
Korxonaning xususiy kapitali (1-shakl, 460-satr)	241567,0	1 0	4831,0
Balansning umumiy summasi (1-shakl aktividagi 380-satr yoki passividagi 700-satr)	135945,0	5	13595,
Tugallanmagan ishlab chiqarish (1-shakl, 150-satr)	322762,0	3	6455,0
Taqsimlanmagan foyda	23819,0	2	476,0

Tahliliy tadbirlarni qo'llash:

Auditorga auditni rejalashtirishda mijozni yaxshiroq tushunish va buxgalteriya balanslarini tekshirish orqali auditdagi tavakkalchilik darajasini belgilash imkoniyatini beradi.

Boshqa auditorlik tadbirlari soni va hajmini qisqartirishga imkon beradi.

Auditga audit vaqtida uning asoslangan, e'tiborli fikrini shakllantirishga yordam beradi.

Qo'shimcha auditorlik tadbirlarini talab etuvchi tekshiruv sohalari aniqlab berishi mumkin bo'lgan moliyaviy muammolarning mavjudligini uzil-kesil tekshirish vazifasini bajaradi.

Tahliliy tadbirlar auditning butun jarayoni davomida bajariladi.

Auditorlik tadbirlarini bajarish tartibi quyidagilardan iborat:

Tahliliy tadbirning bajarilishi quyidagilardan tarkib topadi:

Tadbirlar maqsadini belgilash;

Tadbirlar turini tanlash;

Tadbirlarni bajarish;

Bajarilgan tadbirlarni tahlil etish.

Tahliliy tadbirlarni bajarish bosqichida auditor quyidagilardan tanlab foydalanadi:

Oddiy solishtirish;

Hisobotdavrida biror-bir ko'rsatkichning o'zgarish tamoyillarini va ularning kelgusi yoki o'tgan davrlardagi tarqalishini aniqlash;

Biror-bir ko'rsatkichlar o'rtasida miqdoriy o'zaro aloqadorliklarni kelgusi yoki o'tgan davrlarda ularning qiymatlarini hisoblab chiqish maqsadida aniqlash.

Tahliliy tadbirlar yigma moliyaviy hisobotga ham, alohida balansga ajratilgan tarkibiy bo'linmalarga ham qo'llanishi mumkin.

Tahliliy tadbirlar natijalarining ishonchligi auditor tomonidan aniqlanmaganlik tavakkalchiligi, ichki xo'jalik tavakkalchiligi va nazorat vositalari tavakkalchiligi darajasining to'g'ri baholanishiga bogliq.

Tahliliy tadbirlarning ishonchligiga ta'sir etuvchi omillar:

Ko'rib chiqilayotgan hisobvaraqlar bo'yicha qoldiqlarning muhimlik darajasi;

Ayni bir tekshiruv ob'ektiga yo'naltirilgan boshqa tahliliy tadbirlar natijalari;
Tahliliy tadbirlarni bajarishda qo'llanadigan ko'rsatkichlarning tafovut miqdorlari;
Tahliliy tadbirlarni bajarishda nobuxgalterlik ma'lumotlaridan foydalanish.

Auditorning tahliliy tadbirlarning bajarilish natijalari bo'yicha faoliyati

Auditor tomonidan xo'jalik yurituvchi sub'ekt moliyaviy hisobot ko'rsatkichlarining gayrioddiy tafovutlarining aniqlanishi tahliliy tadbirlar bajarilishining natijasi hisoblanadi.

Auditor tomonidan, boshqa manbalardan olingan dalillar bilan tasdiqlanmaydigan gayrioddiy tafovutlarning aniqlanishi holatlarida, u o'tkazilgan tahliliy tadbirlarning ob'ektivligi va ishonchliligiga shaxsan ishonch hosil qilish uchun ularni mufassal Tadqiq etishi lozim.

Tadqiq jarayoni xo'jalik yurituvchi sub'ekt rahbariyatini so'rov qilishdan boshlanishi kerak. Javoblar auditorlik dalillari bilan yoki auditorning xo'jalik yurituvchi sub'ekt faoliyati to'grisidagi bilimi bilan tasdiqlanishi lozim. Auditor, shuningdek, rahbariyat so'rovi natijalariga asoslangan boshqa auditorlik tadbirlarini o'tkazish imkoniyatlarini ko'rib chiqishi lozim.

G'ayrioddiy tafovutlar miqdorini tahlil etishda, auditor, me'yoriy hujjatlarga asoslangan mezoniy qiymatlardan foydalanadi. Agar gayrioddiy tafovutlar auditor tomonidan maqbul deb topilgan darajadan oshib ketsa, bu holda tafovut miqdori Tadqiq etilishi kerak. Bu miqdorni mutlaq qiymatlarda aks ettirish qiyin bo'lgan hollarda auditor foizlarda aks ettirilgan miqdorlardan foydalanadi.

G'ayrioddiy tafovutlar tahlili natijalarini, shuningdek, rejalashtirish va tahliliy tadbirlarning bajarilishi natijalarini auditor tekshiruv o'tkazish bo'yicha ish hujjatlarida aks ettirishi lozim.

Tahliliy tadbirlarning natijalarini quyidagi hollarda Qo'llash lozim:

Auditorlik xulosasini tuzishda zarur bo'lgan auditorlik dalillarini olish uchun;

Auditorning iqtisodiy sub'ekt rahbariyatiga auditni o'tkazish natijalari bo'yicha yozma axborot tayyorlashi uchun.

Ushbu amallarni bajarish muddati qisman olinishi lozim bo'lgan vaqt qulayligiga bog'liq.

3. Xalqaro audit standartlari asosida tahliliy amallarni qo'llashning o'ziga hos xususiyatlari

Respublikamizda milliy auditorlik standartlarini tadbiq etishda xalqaro standartlarning qo'llanish tartibi, rivojlangan mamlakatlardagi audit tizimining tashkil etilishi va unda auditorlik dalillarni olish usullarining xususiyatlariga muhim etibor qaratishni taqozo qiladi. Chunki, auditotlik tashkilotlari korporatsiyalar, firmalar va boshqa xo'jalik yurituvchi tuzilmalarning ishlab chiqarish, moliya-ho'jalik faoliyatida muomalalarning to'g'ri amalga oshirilgani tasdiqlab, mijozlarning ularga bo'lgan ishonchini mustahkamlashga xizmat qililishida Halqaro Audit Standartlari asosida auditorlik dalillarni olishdan foydalanib, auditorlik xulosasini tayyorlashi etakchi omil hisoblanadi. Shu orqali auditotlik tashkilotlari faoliyatini barqarorlashtirishga erishishga xissa qo'shish muxim ahamiyat kasb etmoqda.

Auditorlik dalillarga xaqida xalqaro standartlarda batafsil to'htalib o'tilgan. Auditning xalqaro standartlari – AXS (International Standards of Auditing – ISAs) da standartlash ob'ekti sifatida V – «Auditorlik dalillar» (500-599) nomli maxsus bo'lim ajratilgan. Ushbu bo'lim 9 ta standartni o'z ichiga oladi:

№ 500 – «Auditorlik dalillar» (Audit Evidence)

№ 510 – «Birlamchi kelishuvlar – boshlang'ich qoldiqlar» (Initial Engagements Opening Balances)

№ 520 – Analitik amallar (Analytical Procedures)

№ 530 – Auditorlik tanlash (Audit Sampling)

№ 540 – Buxgalterlik hisobida baholanadigan qiymatlar auditi (Audit of Accounting Estimates)

№ 550 – Bog'liq tomonlar (Related Parties)

№ 560 – Keyingi hodisalar (Subsequent Events)

№ 570 – Uzluksiz faoliyat (Going Concern)

№ 580 – Rahbariyatning bildirgisi (Management Representations)

Ushbu standartlar auditorlik faoliyatining xalqaro amaliyotida olinadigan dalillarning etarlilik darajasini va ularni to'plashga nisbatan qo'yiladigan talablarni belgilaydi. Auditning xalqaro standartlarida ta'riflanishicha: “auditorlik dalillar-bu auditorlik xulosasiga asoslanadigan va auditor tomonidan xulosani shakllantirish jarayonida olinadigan ma'lumot. Auditorlik dalillar moliyaviy asosida yotadigan dastlabki hujjatlar va hisob yozuvlari hamda boshqa manbalardan olingan tasdiqlovchi ma'lumotlardan iborat bo'ladi. Auditorlik dalillar nazorat testlari va mohiyati bo'yicha muolajalarning tegishli majmuining o'tkazilishi natijasida olinadi. Ayrim vaziyatlarda dalillar mohiyati bo'yicha to'liq olinishi mumkin. Ularning xar biriga to'xtalib o'tsak.

Nazorat testlari- bu buxgalteriya xisobi va ichki nazorat tizimlari tomonidan bajarilayotgan vazifalar yaroqli ekanligini auditorlik dalillarni olish maqsadida bajarilayotgan test sinovlari. Nazorat testlari asosida auditorlik dalillarni olishda ushbu dalillarning etarli ekanligi va muvoqligini ko'rib chiqishi lozim.

Mohiyati bo'yicha muolajalar- bu moliyaviy hisobotda muhim noto'g'riliklarni aniqlash maqsadida bajariladigan test sinovlari, ular quyidagi ikki turga ajratiladi:

- operatsiyalar va hisobvaraqlar qoldiqlari bo'yicha mufassal testlar;
- tahliliy muolajalar

Mohiyati bo'yicha muolajalar asosida auditorlik auditorlik dalillarni olishda auditor ushbu muolajalar asosida olingan auditorlik dalillarning hamda moliyaviy hisobotni tasdiqlash maqsadida nazrat testlari natijasida olingan xar qanday dalillar bilan birgalikda etarli bo'lganligini va muvofiqligini ko'rib chiqish lozim.

Etarlilik va muvofiqlik tushunchalari o'zaro bog'liq va nazorat testlari bilan bir qatorda, mohiyati bo'yicha natijasida olingan auditorlik dalillar yuzasidan qo'llaniladi. Etarlilik auditorlik dalillarning miqdoriy o'lchamini ifodalaydi; tegishlilik auditorlik dalillarning sifat o'lamini, aniq

belgilangan tasdiq yuzasidan relevantligi va ular ishonchligi hisoblanadi. Odatda, auditor yakuniy emas, ko'proq, ishontiruvchan bo'lgan dalillarga tayanish lozim deb hisoblaydi va bir xil fikrni tasdiqlash uchun turli tavsifga ega bo'lgan yoki turli manbalardan auditorlik dalillarni to'playdi.

Auditorning aynan nima etarli bo'lgan tegishli auditorlik degan kasbiy muloxazasiga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatadi:

- moliyaviy hisobot darajasi bilan bir qatorda, hisobvaraqlar qoldig'i yoki operatsiyalar turkumi darajasida ham ajralmas tavakkalchilikning tavsifi va darajasiga berilgan auditorik baho;
- buxgalteriya xisobi va ichki nazorat tizimlarining tavsifi hamda nazorat tavakkalchiligiga baxo berish;

- tekshirilayotgan moddaning muximligi;
- oldingi auditlar paytida olingan tajriba;
- auditorlik muolajalaririning natijalari, jumladan aniqlanishi mumkin bo'lgan tovlamachilik yoki xatolar;

mavjud ma'lumotlarning manbai va ishonchliligi.

Bulardan asosiysi buxgalteriya hisobi va ichki nazorat tizimlari yuzasidan auditor auditorlik dalillarini olishi lozim bo'lgan javxalar quyidagilar:

1. Tashkil etilishi- buxgalteriya xisobi va ichki nazorat tizimlari muxim noto'g'rililiklarni oldini olish yoki aniqlash va tuzatish uchun muvofiq ravishda tashkil etilganligini bildiradi.

2. Vazifasini bajarish- tegishli davrda tizimlar samarali vazifalarini bajarishligini ifodalaydi.

Mohiyati bo'yicha muolajalar asosida dalillar olishdan kelib chiqadigan bo'lsak, moliyaviy hisobotning tasdiqlari – bu moliyaviy hisobotga kiritiladigan, bevosita yoki boshqa yo'l bilan bilan taqdim etiladigan sub'ekt raxbariyatining tasdiqlari. Ularni quyidagi turkumlarga ajratilishi mumkin:

- mavjudligi: aktiv yoki majburiyat muayyan sanaga mavjud bo'ladi;
- huquqlari va majburiyatlari: sub'ekt aktiv yoki majburiyatga muayyan sanada egalik qiladi;
- hodisa: hisobot davri davomida sub'ektga taaluqli bo'lgan operatsiya amalga oshirilgan yoki hodisa sodir etilgan;
- to'liqlik: aks etilmagan aktivlar, majburiyatlar, operatsiyala yoki hodisalar hamda yoritilmagan moddalar mavjud emas;
- baxolash: aktiv yoki majburiyat tegishli balans qiymati bo'yicha aks etiladi;
- o'lchami: operatsiya yoki xodisa tegishli summada aks etiladi, daromad yoki xarajatlar esa tegishli davrga o'tkaziladi;
- taqdim etish yoki yoritish: modda qo'llaniladigan moliyaviy hisobotni taqdim etishning kontseptual asoslariga muvofiq yoritiladi, turkumlanadi va bayon etiladi.

Bundan tashqari shuni keltirib o'tish joizki, odatda auditor moliyaviy hisobotning har bir aniq belgilangan tasdiqlari bo'yicha auditorlik dalillarini oladi. Qandaydir tasdiqqa, masalan tovar moddiy zaxiralar mavjudligiga oid, taaluqli auditorlik dalillar, boshqa boshqa bir tasdiqqa, baxolashga oid, auditorlik dalillar mavjud emasligini qoplay olmaydi. Mohiyati bo'yicha muolajalarning tavsifi, muddati va hajmi tasdiqlariga qarab o'zgarishi mumkin. Testlar bittadan ko'p tasdiqlarni isbotlovchi auditorlik dalilarni taqdim etishi mumkin: masalan, debitorlik undirish mavjudlik bilan bir qatorda baholash yuzasidan xam auditorlik dalillarni taqdim etishi mumkin.

Auditorlik dalillarning ishonchliligi ularning manbai tashqi (ichki yoki) xamda ularning tavisfiga ko'ra (ko'z bilan qarash, hujjatli yoki og'zaki) bog'liq. Agar auditorlik dalilarning ishonchligi aloxida vaziyatlardan kelib chiqsa, quyidagi umumiy qoidalar auditorlik dalillarning ishonchliliga baxo berishga yordam beradi:

a) tashqi manbadan olingan auditorlik dalillar (masalan, uchinchi shaxs tomondan olingan tasdiq) ichki manbalardan olingan dalillarga qaraganda ishonliroq xisoblanadi;

b) amaldagi buxgalteriya hisobi va ichki nazorat tizimlarining samaradorligida ichki manbalardan olingan auditorlik dalillar ishonchliroq bo'ladi;

v) bevosita auditor tomonidan olingan auditorlik dalillar sub'ektdan olingan dalillarga qaraganda ishonchliroq bo'ladi;

g) hujjat shaklida va yozma taqdimotlar ko'rinishida olingan auditorlik dalillar og'zaki dalillarga qaraganda ishonchliroq bo'ladi.

Agar dalillarning aloxida elementlari turli manmabalardan olinsa yoki turli tavsifga ega bo'lib izchil bo'lsa, auditorlik dalillar ishonchliroq xisoblanadi. Ushbu xolatlarda auditor auditorlik dalillarning elementlarini aloxida ko'rib chiqish natijasida olinishi mumkin bo'lgan ishonchlilik darajasidan yuqori bo'lgan ishonchlilikning kumulyativ darajasini olishi mumkin. Va aksincha, bir manbadan olingan auditorlik dalillar boshqasidan olingan dalillarga izchil bo'lmasa, auditor bunday izchil bo'lmagan holatni hal etish yuzasidan qanday auditorlik muolajalar lozimligini aniqlashi kerak.

Auditor moliyaviy hisobotning muxim tasdig'i yuzasidan jiddiy shubhalangan taqdirda, u bunday shubxani bartaraf etish uchun etarli bo'lgan tegishli auditorlik dalillarni olishga xarakat qiladi. Agar auditor etarli bo'lgan tegishli auditorlik dalillarini ololmasa, auditor o'z fikrini sharhlar bilan bildirishi yoki bildirishdan voz kechishi lozim. Shundan kelib chiqib Auditning Halqaro Standartlari bo'yicha auditorlik dalillarni olish uchun bir necha muolajalar bajarilishi ko'zda tutilgan. Bularning xar biriga to'xtalib o'tish maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Tekshirish bu yozuvlar, hujjatlar yoki moddiy aktivlarni o'rganib chiqishdan (tekshirishdan) iborat. Yozuvlar va hujjatlarni tekshirish auditorlik dalillarni manba tavsifi hamda ularga ishlov berish yuzasidan ichki nazorat samradorligiga qaram bo'lgan turli ishonchlik darajasidagi auditorlik dalillar bilan ta'minlaydigan hujjatli auditorlik dalillarning asosiy uch turkumiga quyidagilar kiradi:

- uchinchi shaxslar tomonidan barpo etilgan va ularda mavjud bo'lgan hujjatli auditorlik dalillar;

- uchinchi shaxslar tomonidan barpo etilgan, lekin sub'ektda mavjud hujjatli auditorlik dalillar;

- sub'ekt tomonidan barpo etilgan va undagi hujjatli auditorlik dalillar.

Moddiy aktivlarni tekshirish tekshirish aktivlar mavjudligini, lekin albatta ular qiymatiga egalik qilishlikni emas, ishonchli auditorlik dalillar bilan ta'minlaydi. Endi bevosita auditorlik dalillarni olish maqsadida bajariladigan yana bir muolaja kuzatishga urg'u berib o'tsak.

Kuzatish boshqa shaxslar tomonidan bajarilayotgan yoki muolajalarni kuzatishdan iborat, masalan auditor sub'ekt xodimlari tovar moddiy zahiralarni xisoblab chiqish o'tkazilayotganligi yoki auditorlik iz qoldirmaydigan nazorat muolajalari bajarilayotganligi yuzasidan kuzatish mumkin. Navbatdagi auditorlik dalillarni olish uchun bajariladigan muolaja so'rovnoma o'tkazish va tasdiqlash xam muxim ahamiyatga ega.

So'rovnoma o'tkazish – bu sub'ekt ichida yoki uning tashqarisida xabardor shaxslardan ma'lumot izlash. So'rovnoma o'tkazish uchinchi shaxslarga yo'llangan rasmiy yozma so'rovnoma bilan bir qatorda, shuningdek, sub'ekt ichidagi shaxslar bilan o'tkazilgan norasmiy og'zaki so'rovnomadan iborat. So'rovnomalar bo'yicha olingan javoblar auditorga undan avval mavjud bo'lmagan yoki auditorlik dalillarni tasdiqlovchi ma'lumot taqdim etishi mumkin.

Tasdiqlash – bu hisob yozuvlaridagi ma'lumotlarni tasdiqlash uchun so'rovnoma bo'yicha javoblarni taqdim etish. Masalan, auditor odatda debitorlik qarzlari bo'yicha tasdiqlarni bevosita debitorlarning o'zidan olish uchun so'rovnoma yo'llaydi.

Hisob – kitob – bu dastlabki hujjatlar va hisob yozuvlarining arifmetik aniqligini tekshirish yoki mustaqil hisob kitoblarni bajarishdir.

Tahliliy muolajalar – bu muhim koeffitsientlar va yo'nalishlarni, jumladan bundan kelib chiqadigan boshqa tegishli ma'lumotga izchil bo'lmagan yoki istiqbolliy belgilangan summalardan farqlanadigan chetga chiqishlar va o'zaro bog'liqliklarni tahlil qilish. Tahliliy

muolajalarga Auditning Xalqaro Standartlarida keng to'xtalib o'tilgan bo'lib, aloxida № 520 Tahliliy muolajalar nomli bo'lim ajratilgan. Unda keltirilishicha, tahliliy muolajalar quyidagi maqsadlarda qo'llaniladi:

- boshqa auditorlik muolajalarning tavsifi, muddati va hajmini rejalashtirishda auditorga yordam berish uchun;
- moliyaviy hisobotning aniq belgilangan tasdiqlari bo'yicha aniqlab bo'lmaslik tavakkalchiligi pasayganda, mufassal testlarga qaraganda qo'llanishi samaradorliroq va oqilona bo'lgan mohiyati bo'yicha muolajalar;
- auditning oxirgi, sharxlanadigan bosqichda moliyaviy hisobot bo'yicha umumiy sharxlash sifatida.

Tahliliy muolajalar, shuningdek, sub'ekt faoliyatiga asoslangan masalan, yalpi foydaning foiz nisbati, istiqbolliiy namunaga muvofiq bo'lishi kutilayotgan moliyaviy ma'lumotlar elementlari o'rtasidagi xamda moliyaviy ma'lumot va tegishli ravishda moliyaviy tavsifga ega bo'lmagan ma'lumot, masalan, ish haqi bo'yicha xarajatlar va xodimlar soni o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ko'rib chiqadi.

Auditor tahliliy muolajalarni qo'llashda foydalaniladigan ma'lumotlarni tayyorlashda nazorat test sinovlaridan, agar bu mavjud bo'lsa, o'tkazish to'g'risida masalani ko'rib chiqishi lozim. Agar bunday nazorat samarali bo'lsa, auditor ma'lumot ishonchligi va binobarin, tahliliy muolajalar natijalariga ko'proq ishonch hosil qiladi. Moliyaviy bo'lmagan ma'lumot bo'yicha nazorat ko'pchilik holatlarda buxgalteriya hisobiga taaluqli bo'lgan nazorat bilan birgalikda test sinovidan o'tkazilishi mumkin. Masalan, sub'ekt tomonidan sotilgan tovarlar bo'yicha hisobvaraqa fakturalarga ishlov berish yuzasidan belgilangan nazorat sotilgan mahsulot birligini hisobga olishni yuritish yuzasidan nazoratni xam qamrab olish mumkin. Bunday vaziyatlarda, auditor sotilgan birliklar hisobi yuzasidan nazorat testlarini sotilgan tovarga oid hisobvarvq fakturalamoddlarni qayta ishlash yuzasidan nazorat testlari bilan birga o'tkazishi mumkin. Auditorlik dalillarni to'plash maqsadida test o'tkazish uchun moddallarni tanlab olish darkor. Buning uchun Auditorlik muolajalarni ishlab chiqishda auditor test sinovlarini o'tkazishda moddallarni ajratib olishning tegishli usullarini aniqlashi lozim. Ushbu usullar quyidagilardan iborat:

- hamma moddallarni ajratib olish (100% tekshirish);
- aniq belgilangan moddallarni ajratib olish;
- auditorlik tanlab olish.

Qaysi yondashishdan foydalanish yuzasidan qaror qabul qilish vaziyatlarga bog'liq, bunda muayyan vaziyatlarda yuqorida qayd etilgan usullarning bir yoki birligini qo'llash o'rinli bo'lishi mumkin. Bir yoki birlik usullarini tanlash yuzasidan qaror qabul qilish to'g'risida qaror auditorlik tavakkalchiligi va oqilona audit qabul qilinsa xam, auditor test vazifalariga javob beradigan etarli bo'lgan auditorlik dalillarni taqdim etishda qo'llaniladigan usullar samarali ekanligiga ishonch xosil qilishi lozim. Shuni aloxida e'tibordan chetda qoldirmaslik joizki, auditorlik dalillarni olishda tavakkalchilikni xisobga olish muxim ahamiyatga ega. Chunki, dalillar olish jarayonida auditor auditorlik tavakkalchiligiga baxo berish va tavakkalchilikni maqbul bo'lgan past darajagacha pasaytirishga qaratilgan auditorlik muolajalarini ishlab chiqish uchun kerakli bo'lgan kasbiy muloxazalardan kelib chiqish zarurdir.

Halqaro Audit Standartlari asosida auditorlik dalillarni olish yuqorida keltirib o'tgan xususiyatlarimizga ko'ra amalga oshiriladi. Ushbularga tayangan xolda auditorlik dalillarni olish ijobiy natijalarning samarasi sifatida xizmat qiladi. Chunki, Auditning Halqaro Standartlari raqobatli kurash sharoitida yuzaga kelgan. Halqaro amaliyotda bularning barchasi tegishli tadqiqotlar va keng ommaviy muxokamalar bilan birga olib borilgan. Natijada, xozirgi davrga kelib auditning mustaxkam halqaro xuquqiy asosi yaratildi, uni tashkil etishning batafsil shakllari ishlab chiqildi. Bizning respublikamizda xam xalqaro tajribani xisobga olgan xolda, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan 21 ta auditorlik faoliyati milliy standartlari

(A.F.M.S.) ishlab chiqildi va Adliya vazirligida ro'yxatdan o'tkazilib, auditorlik amaliyotida qo'llanilmoqda hamda ularni ishlab chiqish davom etmoqda. Shularni xisobga olgan xolda auditorlik tekshiruvlarida auditorlik dalillarni olishda Halqaro Audit Standartlari me'zonlariga e'tibor qaratish auditorning ish sifatini ta'minlashda etakchi omil bo'lib gavdalanadi.

XULOSA

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitidan kelib chiqib O'zbekistonda auditorlik faoliyatini rivojlantirishda, xususan auditorlik tekshiruvlarini sifat darajasini barqarorlashtirishda auditorlik dalillar va ularni olish usullarini takomillashtirish yuzasidan quyidagi xulosalar chiqarildi:

1. O'zbekiston iqtisodiyoti tuzilmalarida auditorlik faoliyatini

rivojlantirish, auditorlik tekshirishlarini kengaytirish va ularni bozor iqtisodiyoti qoidalariga muvofiq tashkil etish iqtisodiy islohotlarning samaradorligini oshirishda muxim omillardan biri bo'lib xizmat qiladi. Davlatimiz iqtisodiyotining rivojlanish xususiyatlarini hisobga olib, auditorlik faoliyatining tashkiliy – xuquqiy asoslari ochib berildi.

2. Auditorlik faoliyati ish sifatini oshirish, xulosa va hisobotlarni haqqoniy aks ettirilishida auditorlik dalillar muxim ahamiyatga ega. Chunki auditor etarlicha dalil to'play olgandagina mukammal darajadagi auditorlik hisoboti va xulosasini tuza olishi mumkin. Auditorlik dalillarining etariligi auditorlik tashkilotiga fikr bildirish uchun zarur bulgan auditorlik dalillarining mikdoriy o'lchamini (chegarasini) ifodalashi, auditorlik dalillarining mosligi auditorlik tashkilotining fikr bildirishida auditorlik dalillarining axamiyati va ishonchliligini (aniqligini) bildiruvchi auditorlik dalillarining sifati o'lchamini ifodalashi, auditorlik dalillarning ishonchliligi kabi omillarni izchil o'rganish talab etiladi.

3. Auditorlik tashkiloti auditorlik dalillarini quyidagi auditorlik amallarining bir yoki bir nechtasini bajarish yo'li bilan oladi:

a) nazoratlash - yozuvlar, xujjatlar va moddiy aktivlarni tekshirish;

b) kuzatish - boshqa shaxslar tomonidan bajariladigan jarayon va ishlarni o'rganish. Masalan, auditorlik tashkilotining xo'jalik yurituvchi sub'ekt tomonidan amalga oshiriladigan tovar-moddiy zaxiralarning inventarizatsiyasini kuzatish;

v) so'rov - xo'jalik yurituvchi sub'ekt va undan tashqaridagi shaxslardan ma'lumot yig'ish;

g) xisoblash - boshlang'ich xujjatlar va buxgalteriya yozuvlaridagi arifmetik xisob-kitoblarning aniqligini tekshirish;

d) analitik amallar - auditorlik tashkiloti tomonidan olingan ma'lumotni taxlil qilish va baxolash, buxgalteriya xisobida xo'jalik faoliyatidagi g'ayrikonuniy va noto'g'ri aks ettirilgan xolatlarni aniqlash maksadida xo'jalik yurituvchi sub'ektning muxim moliyaviy va iqtisodiy ko'rsatkichlarini tekshirish, shuningdek, xato va kamchiliklar sabablarini surishtirish. Ilmiy izlanishlar davomida ushbu xususiyatlarga urg'u berish auditorlik dalillarni olishda samadorlikni ta'minlashi kelib chiqdi.

4. Auditorlik dalillarni to'plashning o'ziga xos jixatlariga ilmiy yondashish tadqiqot davrida o'z samarasini topdi. Auditorlik dalillarni to'plash ketma – ketligini quyidagicha amalga oshirish lozim:

- auditorlik dalillarini to'plashning maqsadini shakllantirish shartnomaning umumiy audit rejasi va auditorlik tekshiruvlar dasturiga taalluqli maqsadiga bog'liq. Shartnomadan kelib chiqqan holda boshqa maqsadlar ham, jumladan hisobni tashkil etishning samaradorligini baholash, to'lov layoqatini, rentabellikni va boshqalarni bashoratlash ham aniqlanishi mumkin;

- tanlangan auditorlik amallari №3-«Auditni rejalashtirish» nomli AFMS ga muvofiq auditor tomonidan auditorlik tekshiruv dasturida ko'rsatilishi lozim. Bunda auditorlik amallaridan qaysilarini (nazorat vositalari testi yoki mohiyatan tekshirishlar) va qaysi uchastkalarda qo'llash maqsadga muvofiqligini aniqlash zarur;

- auditorlik dalillarini olish usullarini aniqlash;

- auditorlik tekshiruvlari uchun axborotlarni to'plash;

- auditorlik amallarni bajarish va audit jarayonida aniqlangan dalillarni bayon qilish;

- to'plangan dalillarni baholash.

5. Auditorlik dalillarini olish usullarining amaliy ahamiyatini o'rganib chiqish mobaynida auditorlik dalillarini xo'jalik yurituvchi sub'ektning ichki nazorat tizimini testdan o'tkazish va moxiyati bo'yicha tekshirish amallarini o'tkazish yo'llari bilan olish maqsadga muvofiqdir.

Shu orqali auditroluk tashkilotlari faoliyatini barqarorlashtirishga erishishga xissa qo'shish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Audit o'tkazish bosqichlari va ularda qo'llanadigan amallar yanada rivojlantirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiya va takliflar ishlab chiqilganligi bilan belgilanadi.

Bular quyidagilarda o'z ifodasini topgan:

1) respublikamizda auditorlik faoliyatini amalga oshirishning maqsadi, vazifalari va o'ziga xos bo'lgan amallarlar mavjudligi asoslab berish ;

2) auditorlik faoliyatining ob'ekti xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning faoliyati, shu faoliyatdagi aniq jarayonlar tushuniladi. Korxona qaysi faoliyat bilan shug'illanmasin uning asosida mablag', birinchi galda pul, ulardan samarali foydalanish masalasi yotadi. Xar bir korxona o'z oldida turgan maqsad va vazifalarga qarab faoliyat yuritadi. Ushbu faoliyat davomida moddiy, moliyaviy va mehnat resurslardan oqilona foydalaniladi. Natijada korxona daromad (foyda) oladi. Ushbu natijaga erishish mijozlarning ham manfaatlari e'tiborga olingan xolda amaldagi qonun talablari asosida erishiladi. Auditorlik faoliyatining amallari va usullari korxonava xo'jalik yurituvchi sub'ektlardagi mavjud resurslardan samarali foydalanishga, xuquqiy-me'yoriy normalar asosida ekanligiga qaratilgan bo'lishi kerak.

3) Global moliyaviy inqiroz sharoitida auditorlik faoliyatini takomillashtirish yanada kuchayadi. Ko'proq sifatli xizmatlar ko'rsatish, tashkilot faoliyatini qaytadan yangilash, zamonaviy jixozlar bilan ta'minlashga bog'liq bo'ladi. Bu o'z navbatida takomillashtirish jarayoni uni hisobga olinish tartibini ilmiy jihatdan to'liq asoslash, ya'ni uning kontseptsiyasini ishlab chiqishni taqozo qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.-T.: "O'zbekiston", 2002.
2. O'zbekiston Respublikasining Soliq Kodeksi: Rasmiy nashr-O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi.-T.: «Adolat», 2008 y.-692 b.
3. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni - Toshkent 1996 y. 30 avgust.
4. O'zbekiston Respublikasining "Auditorlik faoliyati to'g'risida"gi Qonuni (yangi tahriri) 2000 y. 26 may.
5. Vazirlar Mahkamasining 2006 yil 16 oktyabrda 215-son Qaroriga 2- ilova «Korxonalaridagi ichki audit xizmati to'g'risida» Nizom.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007 yil 4 apreldagi PQ- 615-son Qaroriga ilova «Auditorlik tashkilotlari to'g'risida» Nizom.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007 yil 4 apreldagi PQ- 615-sonli Qarori - «Auditorlik tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish hamda ular ko'rsatayotgan xizmatlar sifati uchun javobgarlikni oshirish to'g'risida».
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I. A. Karimovning "Auditorlik tashkilotlarining moliyaviy barqarorligini oshirish yuzasidan qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi № PQ-907 Qarori. 02.07.2008.
11. "2014-yil yuqori o'sish sur'atlari bilan rivojlanish, barcha mavjud imkoniyatlarni safarbar etish, o'zini oqlagan islohotlar strategiyasini izchil davom ettirish yili bo'ladi" nomli O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning mamlakatimizni 2013-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2014-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasi. 22-yanvar 2014-yil. T.: "O'zbekiston".
12. Audit, Darslik. 1jild. M.M.To'laxodjaeva, Sh.I.Ilxomov, K.B.Axmadjonov va boshqalar.O'z.R. Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti. - Toshkent:. NORMA. 2008.-320 b.
13. Auditorlik faoliyati bo'yicha uslubiy qo'llanmalar to'plami. X.Qosimov, L.Yugay, A.Xoshimova, B.Pardaev, B.Abdunazarov.-Toshkent, 2010.-320 b.
14. Сборник методических указаний по аудиту. Х.Косымов, Л.Югай, А.Хошимова, Б.Пардаев, Составитель: Б.Абдуназаров.-Ташкент, 2009.-304 с.
15. Архарова З. П. международные стандарты аудита (МСА): Учебно-методический комплекс. - М.: Изд. центр ЕАОИ, 2008. – 104с.
16. Аудит: учебник. под ред. Булыги Р.П. -М.: "ЮНИТИ - ДАНА", - 2009 г. - 431 стр.
17. Аудит: учебное пособие. В.А.Ерофеева, В.А.Пискунов, Т.И. Битюкова. - 2-е изд. перераб. и доп. - М.: Издательство Юрайт, Высшее образование, 2010. -638 с.
18. Подольский В. Аудит. Учебник. - М.: Изд. Юрайт, 2010 г. - 605 стр.
19. Do'smuratov R.D. Audit. O'quv qo'llanma (I qism). R.D. Do'smuratov, Sh. Fayziyev. - T.: " Iqtisod-moliya", 2008. - 178 s.
20. Do'stmuratov R.D. Audit. O'quv qo'llanma. (II qism)./ R.D. Do'stmuratov, Sh. Fayziyev. - T.: "Iqtisod-Moliya", 2008. - 256 s.
21. Аренс А., Лоббек Д.Ж. Аудит. Пер. с англ. под. ред. проф. Я.В. Соколова, - М.: Финансы и статистика, 1995.
22. Karimov A. va boshq. Audit. O'quv-uslubiy qo'llanma. - T.: Iqtisod- Moliya. 2008. - 180 b.
23. Mamatov Z.T., Norbekov D.E., Shakarov K.A. Audit. - T.: Toshkent Islom universiteti nashriyoti. 2002. - 280 b.
24. Do'stmuratov R.D. Audit asoslari. - T.: O'zbekistan milliy entsiklopediyasi. 2003. - 612 b.

25. Hamdamov K. Audit iqtisodi. - T.: TMI. 2005. - 251 b.
26. Международные стандарты аудита. Проект по развитию предпринимательства. - T.: USAID. 2004. - 192 с.
27. Audit. Darslik. - T.: NORMA. 2008. - 320 b.
28. Musaev X.N. Audit: Darslik. - T.: Moliya. 2003. - 220 b.
29. Сахобов У., Давранова Ш. Планирование аудита. Монография. - T.: bioekosan. 2008. - 158 с.
30. William C. Thomas. Auditing: theory and practice. Kent publishing company. 2001.

Internet saytlari:

<http://mf.uz>

<http://www.soliq.uz>

www.ziyonet.uz

www.tfi.uz

www.lex.uz

www.gaap.ru

www.accountingreforms.ru

www.alleng.ru